

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

Експертна дискусія

«Як ми будемо реформувати країну: слідами конференції в Лугано»

7 липня 2022 року Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна провів дискусію на тему «Як ми будемо реформувати країну: слідами конференції в Лугано». У ній взяли участь Дмитро Ливч – Центр економічного відновлення, Наталія Мельник – Vendukidze Free Market Center, модерував захід виконавчий директор CASE Україна Дмитро Боярчук.

Публікуємо ключові тези дискусії, а також стислий переказ доповідей спікерів.

Основні тези

- Ukraine Recovery conference 2022 стала платформою для обговорення відбудови України. Основні її результати – зустріч української сторони з міжнародними партнерами у форматі широкого представлення інструментів і механізмів, які можна застосувати до плану відновлення.
- Конференція покликана знайти шлях і домовитися, яким чином, в яких напрямках рухатися, дати початок роботи застосуванню інструментів для відновлення та перебудови країни після перемоги у війні.
- Запропоновано багато програм щодо архітектури відновлення, економічного, соціального, інфраструктурного секторів, а також захисту довкілля і розвитку зеленої енергетики.
- Реформування країни в напрямі вільного ринку, демократії, digital трансформації передбачає реалізацію розроблених ініціатив, але найбільша проблема – яким чином довести стратегію до її імплементації, запровадити принципи роботи та конкретні дії.
- Нині в Україні завдано руйнувань приблизно на 600 млрд дол. США. Озвучена сума потрібна для відбудови країни в розмірі 750 млрд дол. США на наступні десять років. Проте це на сьогодні, неможливо повністю врахувати весь масштаб подальших збитків і зростання дефіциту державного бюджету.
- Відновлення економіки має починатися передусім з верховенства права та макрофінансової стабільності, що в результаті призведе до секторальної трансформації економіки.
- Потрібне забезпечення економічної свободи за рахунок дерегуляції, приватизації, діджиталізації та доступу до ринків.
- Іноземні інвестори заходять лише в безпечні умови, тому важливо вирішити питання страхування воєнних ризиків.
- Процес відновлення та перебудови лежить на відповідальності і уряду, і громадянського суспільства. Через високий рівень недовіри міжнародної спільноти у процесі розвитку потрібна участь влади, бізнесу та громадянської спільноти.
- Програму відбудови треба розглядати як спільну справу, де ми всі є зацікавленими сторонами, оскільки від цього залежить наше майбутнє.

Переказ дискусії (відео повної дискусії [за посиланням](#))

Від 4 до 5 липня в Лугано (Швейцарія) відбувалася конференція Ukraine Recovery conference 2022, де зустрічалися представники української влади, міжнародні партнери,

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

а також були присутні представники українського громадянського суспільства. Поговоримо про результати цієї події, що нас може чекати в сенсі реформ і відбудови.

- Про що саме йшлося на конференції, хто був серед учасників, які теми порушували?

Дмитро Ливч

Це була п'ята конференція, цього року її назву змінили – Ukraine Recovery conference 2022. Захід був покликаний стати платформою для обговорення поствоєнного відновлення України. Упродовж двох днів було багато різних форматів. Основна панельна, в якій уряд України, працівники бізнесу, представники громадянського суспільства, а також міжнародні партнери мали змогу обговорити різні теми, які стосуються відновлення, – архітектура відновлення (яким чином буде відбуватися фінансування, які можуть бути механізми, інструменти), економічне відновлення (яким чином відновлювати економіку), соціальне, інфраструктурне, а також відновлення з погляду захисту довкілля і розвитку зеленої економіки, зеленої енергетики.

Організовано також два важливі заходи громадянського суспільства. Паралельно українсько-швейцарська спільнота влаштувала зустріч, де представники бізнесу могли обговорити важливі речі, які стосуються відновлення.

На моє переконання, відновлення – це не тільки про державу та міжнародних партнерів, це і про український бізнес, а також громадянське суспільство. Виклик настільки безпрецедентний, що без приватного сектору ми не зможемо впоратися.

- Який план реформ для України, що можна сказати на цю тему, є вже якесь бачення чи воно ще в процесі формування?

Наталія Мельник

Від нашого уряду було дуже багато експертів, озвучено цифру 2500 людей. 24 групи, зокрема з представників громадянського суспільства, за два місяці напрацювали аналітику, представлену 24 томами відбудови, це більш як 2000 сторінок тексту. Громадські організації, присутні в Лугано чи які були частиною цієї практичної роботи, планують працювати в цьому напрямі. Проаналізувати цю роботу немає сенсу тому, що до аналізу ще не дійшло, оскільки хочеться побачити конкретні кроки. Із втіленням урядових програм у нас не все так добре, тому хотілося б говорити про конкретні речі.

За слідами Лугано можемо сказати: відбулася подія, розрахована на наших іноземних партнерів, потенційних інвесторів, це була хороша шоу-програма. У дечому не всім зрозуміла з погляду того, чому ми зараз говоримо про відбудову країни, ще не вигравши війни. Я цей погляд не поділяю, так, на фронті не все так добре, війна найближчим часом не закінчиться, потрібно працювати в напрямі підтримки ЗСУ, які роблять неймовірні речі, потрібно підтримувати наших дипломатів, які виконують титанічну роботу, ми всі працюємо на перемогу. Тому потрібно бути готовими до цього моменту перемоги.

Є багато невідомих у рамках планування дуже конкретних кроків. Багато чого правильного, але питання в тому, як це буде втілюватися і в яких часових рамках, оскільки чимало речей, про які йшлося, про Україну після перемоги, потрібно робити вже зараз. У частині обіцянок такі речі звучали, проте ми повертаємося до дуже болючої для нас теми верховенства права в

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

країні, точніше його відсутності. Тут ми бачимо обіцянку, що керівника SAP уже обрано і буде призначено в липні. За такими benchmark ми дуже скоро зможемо побачити, наскільки наш уряд готовий перейти від красивих слів до дуже конкретних речей. Це маленька дрібничка, але якщо це зробити в липні – це буде прекрасно, бо процес вибору керівника SAP у нас триває вже два роки. Це буде хороший сигнал і для міжнародних партнерів, і для нас також, щоб ми зрозуміли, що ту озвучену конкретику буде зроблено. Якщо ні, тоді вже зовсім інша справа, інакша ситуація. Я переконана, що це хороший старт для того, щоб ми всі почали працювати, щоб переконатися, що красиві слова будуть втілені в реальність, у ту реальність, яка насправді людиноцентрична, а не урядовоцентрична, якою видалася, принаймні мені, та частина програми, з якою я мала змогу ознайомитися.

- Подія привернула велику увагу медіа, чи можна говорити про якісь результати конференції, чи ще зарано?

Дмитро Ливч

Основні результати конференції – зустріч української сторони з міжнародними партнерами у форматі широкого діалогу, обговорення тих інструментів і механізмів, які можна застосувати до плану відновлення.

Я повністю погоджуюся, що за останні 30 років в Україні було багато планів, стратегій, ідей і думок щодо того, яким чином реформувати нашу країну в напрямі вільного ринку, демократії, зеленої, digital трансформації. Чимало хороших ідей та ініціатив реалізовано, але найбільша проблема – яким чином довести стратегію до її імплементації.

Ця конференція покликана дати початок цьому діалогу, маємо домовитися про речі візійні, про те, яку країну ми бачимо після перемоги у війні і яким чином будемо працювати. Є багато чинників, які впливатимуть на це. Ми не можемо знати конкретних термінів, майбутніх завдань збитків. На цей момент ми можемо лише домовитися, яким чином будемо рахувати збитки, виборювати їх у судах проти РФ і яким чином будемо отримувати репарації. Це важливі інструменти, які нам потрібно застосувати в країні.

Тобто передусім ми маємо домовитися про принципи і потім переходити до імплементації, до реалізації. Чинники впливатимуть на обрані стратегії або інструменти. Зараз поки що немає чіткої інформації про те, коли розблокують морські порти, чи буде застосовано контрольні механізми страхування ризиків, але безпосередньо на цій конференції почалися розмови, що нам справді потрібно забезпечити страхування воєнних ризиків, оскільки ситуація поки що незрозуміла, на який період, а українські компанії мають мати необхідні ресурси для функціонування.

Тому, справді, є багато думок щодо того, чи потрібно починати відновлення зараз, чи треба зачекати до перемоги і потім відновлювати. Я прихильник ідеї про те, що ми боремося безперечно на військовому фронті – це для нас нагальне завдання, а також на економічному та дипломатичному фронтах, проте починати відновлення економіки потрібно вже зараз. Треба забезпечити доступ до фінансування, ринків, людського капіталу, ноу-хау – це вкрай важливо для нас.

Україна має вистояти в цій боротьбі, яка вже триває довгий час і невідомо коли закінчиться, але рано чи пізно вона завершиться і буде світле майбутнє для української економіки. Такі

конференції покликані знайти шлях і домовитися, яким чином потрібно рухатися на цьому шляху.

- Одне з ключових питань конференції – механізм фінансування відбудови. З погляду представника громадянського суспільства, як це повинно відбуватися?

Наталія Мельник

В ідеальному варіанті відбудова не є самоціллю. Коли ми кажемо про відбудову, то це не означає, що до війни все було прекрасно. Хотілося б реалізувати наш потенціал, масштаб роботи куди більший, аніж просто відбудова.

Питання відбудови потрібно розглядати у вужому сенсі, оскільки всі наші організації і просто громадяни України відстежують завдані збитки і руйнування. Ваша організація CASE прекрасно досліджує питання руйнування доріг, інфраструктури, кількість коштів і часу, потрібних для відновлення.

На конференції озвучено суму у 750 млрд дол. США – кошти, які нам потрібні на наступні десять років на відбудову. Цікава сума, але питання в багатьох невідомих, бо ми не знаємо масштабу подальших руйнувань. Уже сьогодні експерти кажуть про руйнування орієнтовно на 600 млрд дол. США. З цього погляду і пам'ятаючи про катастрофічний дефіцит державного бюджету, який до кінця року ймовірно сягне 35 млрд дол. США, сума в 750 млрд дол. США на відновлення України видається досить оптимістичною. Це сума на теперішній час із прогнозом лише щодо нашого дефіциту бюджету до кінця року. Чи закінчиться війна до кінця року – величезне запитання, що буде після того, як вона закінчиться, – ще більше запитання.

Після закінчення цієї війни у нас буде дуже багато залежних від держави людей. Ідеться про ветеранів, постраждалих українців, які втратили годувальника, чи житло, роботу, або ноги, руки та ін. Відповідно нам потрібні будуть величезні кошти, щоб допомогти тим людям, які потребують цієї допомоги хоча б певний час. Цих грошей у нас немає.

Питання репарації – це дуже тривалий процес, ми не знаємо, які суми нам вдасться отримати і тут нам потрібна буде суттєва міжнародна допомога, звичайно ж, репарації ми будемо отримувати не в українських судах, а в міжнародних. Сума в 750 млрд дол. США – це в основному гранти і чергові кредити. У цій сумі менша частина (орієнтовно 250 млрд дол. США) інвестиції, а це саме ті кошти, які ми хотіли б побільше побачити в Україні. Оскільки це приватні кошти – це сигнал для міжнародної спільноти, міжнародного бізнесу, що в Україну можна вкладати, що вона перспективна і не менш важливо – безпечна.

Щодо кредитного рейтингу України були питання ще до війни, а знаючи, що наш північний сусід нікуди не дінеться і перспектива його повернення в майбутньому досить висока, – все це відлякує інвесторів. З іншого боку, ми зараз маємо унікальну змогу заманити міжнародних інвесторів в Україну тому, що питання відбудови, відновлення після жакливої за масштабом несправедливості – хороший мотив для багатьох інвесторів пригледітися до нас і подумати: а чому б і ні, з одного боку – вкладання коштів, з іншого – добродійність.

Саме тому Україна зараз на мапі дуже багатьох людей, компаній, і від нас залежить, як ми скористаємося цією можливістю. Просто запросити міжнародні компанії в Україну

недостатньо, вони і без цього до нас прийшли б, якби вважали за потрібне, перспективне і прибуткове. Те, що вони до нас не прийшли донині, до початку чергової активної фази війни, мусить наштовхнути нас на роздуми, що щось ми не те їм пропонували. Зараз потрібно багато чого змінити, щоб іноземних інвесторів не просто запросити, а переконати, що вони справді мають до нас прийти.

- Під час конференції прем'єр-міністр Денис Шмигаль представив певний варіант механізму ухвалення рішення про виділення коштів, наскільки його можна вважати близьким до остаточного?

Дмитро Ливч

На цей момент порушено питання створення координаційної платформи. Є багато варіантів, яким чином це можна організувати. Останні чотири місяці люди досить жваво обговорюють питання відновлення, різні організації, аналітичні центри, міжнародні партнери, українська сторона готують низку документів.

Аналогічна ситуація відбувається з міжнародними партнерами – і міжнародними організаціями, і урядами, і приватними інвесторами, які планують долучитися до відновлення України. Є високий рівень анонсованих розмірів підтримки Європейським Союзом. Україна підтвердила свої євроінтеграційні наміри і нарешті отримала статус кандидата до ЄС, я всіх вітаю, але поки що це нічого не означає для країни.

Та архітектура, яку зараз запропоновано, жива, вона може змінитися, і нам потрібно враховувати ініціативи, думки багатьох партнерів. Відновлення – це не тільки про Європейський Союз, а також про наших партнерів – Сполучені Штати Америки, Канаду, Велику Британію, Японію, Південну Корею. Усі вони підтримують Україну, ми дуже вдячні за такий безпрецедентний рівень підтримки, але я хочу повернутися до 750 млрд дол. США. Я не вважаю, що це фінальна цифра, що це має бути самоціллю. Ми маємо зараз чітко для себе зрозуміти, що економіка України 2022 року впаде, за різними оцінками, від 35 до 45%. Ми маємо розуміти, що дефіцит державного бюджету зростатиме. І маємо розуміти, що є гарантовані статті витрат державного бюджету на оборону, соціальні питання, які також будуть зростати, і для того, щоб нам як суверенній країні обслуговувати свій державний бюджет, потрібно терміново забезпечувати рівень макрофінансової підтримки від міжнародних партнерів. Натомість нам також потрібно думати, яким чином оптимізувати бюджет, зменшити частку перерозподілу держави через економіку і збільшити внутрішньоваловий продукт. Цифра в 750 млрд дол. США – це не тільки про прямі інвестиції та вливання у вигляді грантів, кредитів, це про те, як ми хочемо побудувати економіку.

Ми не можемо в один момент зробити так, щоб відношення інвестицій до внутрішнього валового продукту становило 50–60%. Зазвичай хороший індикатив – 25–30%, це вже досить швидке інтенсивне зростання.

Ми не повинні забувати про доступ українських компаній на іноземні ринки, ми маємо думати про креативні рішення, маємо замінити Росію на тих ринках, де традиційно вона була сильною. Українські компанії можуть бути набагато конкурентнішими.

Ми маємо думати, яким чином будемо залучати приватні інвестиції. У світі завжди є досить висока конкуренція за розміщення прямих іноземних інвестицій. Якщо ми як країна будемо

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

суб'єктами, зможемо запропонувати світу або Європейському Союзу нові та інноваційні рішення, то зможемо конкурувати за капітал. Ми маємо щораз більше говорити про стратегічну автономію України до Європейського Союзу, про інтеграцію доданої вартості, про те, що потрібно розміщувати регіональні центри ближче до України. Світова економіка змінилася, і нам потрібно досить активно працювати в цьому напрямі, тоді відновлення буде не тільки відновленням, а й модернізацією.

Так, до війни не все було добре, не все ідеально. Ми хотіли, щоб наша економіка зростала швидше, щоб у людей було більше можливостей для самореалізації, щоб вони мали гідні стандарти життя, щоб підприємницька ініціатива мала змогу реалізуватися у зв'язку з поліпшенням рівня економічної свободи.

В аналітичних матеріалах до конференції, до яких також був причетний Центр економічного відновлення, підготовлено інформаційно-аналітичні матеріали до кожної з панелей. У матеріалах з економіки ми наголошуємо на тому, що її відновлення має починатися передусім з економічної свободи, а також макрофінансової стабільності. Тільки після цього можна говорити про доступ до фінансів, ринків, ноу-хау і аж потім – про секторальну трансформацію економіки.

Ми маємо зараз думати, якою буде модернізована економіка України. Якщо ми хочемо досягти якогось принципово іншого результату, нам потрібно почати робити щось інакше, ми не можемо робити все так, як ми робили раніше, і очікувати на інший результат, так економіка не працює. Тому нам справді потрібно збільшувати рівень економічної свободи, думати і робити речі, які стосуються верховенства права. Нам потрібно забезпечити економічну свободу за рахунок дерегуляції, приватизації, діджиталізації, доступу до ринків. Нам потрібно надати змогу бізнесу розвиватися, економіка України заслуговує на це і вона має величезний потенціал для розвитку.

Чому нам вже треба починати відновлення, бо ми не можемо упустити цей шанс. Ми повинні підтримати зараз той бізнес, який працює, і створити умови для нового бізнесу. Це буде запорукою успіху і тоді ми зможемо говорити про 750 млрд дол. США чи про трлн, цифра не має значення, насправді мають значення принципи і підходи.

- Яке враження від конференції, чи виправдала вона ваші очікування, можливо, перевищила? Будь ласка, поділіться своїми думками

Наталія Мельник

Суто суб'єктивно я побачила конференцію як хороше якісне шоу для цільової аудиторії міжнародних партнерів, потенційних інвесторів, подію з хорошими презентаціями. Якщо розглядати її як початкову відправну точку – все гаразд, але ми хочемо побачити більше конкретики. Ми зможемо це побачити вже дуже скоро, восени, коли збереться величезна донорська конференція, там ми зрозуміємо ефективність конференції Лугано, почуємо, наскільки наші міжнародні партнери, інвестори готові вкладати кошти.

З перспективи мого аналітичного центру, конференція жодним чином не впливає на нашу діяльність і плани, оскільки і CASE Україна, і інші партнерські організації і далі працюватимуть, щоб ті зміни, які ми хочемо побачити в Україні, відбулися. Те, що ми зможемо апелювати до певних речей, озвучених на конференції, – дуже добре, але ця подія

не для цього відбулася. Ми за нею стежили, дивилися тексти, напрацьовані за два місяці експертами, робимо свої висновки і пришвидшуємося у своїй діяльності, робимо все від нас залежне для того, щоб світле майбутнє настало якомога швидше. Багато чого вже зараз можна і потрібно робити, не очікуючи офіційного завершення бойових дій. У цьому полягає наша роль як представників аналітичних центрів, які мають відношення до економічних питань, економічного розвитку, економічної свободи.

Дмитро Ливч

Наша роль – допомогти уряду Швейцарії, а також уряду України надати матеріали до конференції для того, щоб учасники мали змогу ознайомитися з тематикою сесій. Як на мене конференція пройшла досить успішно, це була напевно найбільша з усіх п'яти, організованих у рамках Ukraine Reform conference. Рівень підготовки з усіх сторін – і уряду, і громадянського суспільства, і бізнесу та міжнародних партнерів, був надзвичайно високим. Проте маємо розуміти, що це тільки початок, проект плану, який потрібно обговорювати, ми будемо відстоювати ті принципи, на яких стоять наші організатори. Ми всі хочемо жити в демократичній країні, з ринковою вільною економікою, всі хочемо, щоб у нас була економічна свобода. Тому попереду на нас чекає велика робота з погляду і дискусії щодо майбутнього, і пошуку варіантів, інструментів, яким чином зробити це реальністю.

Останні 30 років реалізувати напрацьовані плани було великою проблемою. Інтелектуального потенціалу навколо плану відновлення безліч, над ним працюють багато аналітичних центрів, освітніх установ, міжнародних партнерів, але нам усім разом потрібно подумати над практичними речами, яким чином запускати відновлення. Водночас ми повинні думати, як зробити нагальні речі, які дадуть змогу врятувати економіку, забезпечити гідні умови життя для населення, а найважливіше – перемогти у війні.

- Можете прокоментувати, чому в програмі обрано ключові індекси «людського капіталу» й «економічної складності», а не, наприклад, глобальний індекс конкурентоспроможності або індекс економічної свободи?

Дмитро Ливч

Це досить суб'єктивне питання, які індекси обирати. Найпростіше сказати, що ми хочемо покласти собі за мету, наприклад, ВВП на особу в 15 тис. дол. США, такий-то рівень людського розвитку, але насправді індекси дають нам змогу враховувати фактори успіху.

На підтримку індексу економічної складності хотів би сказати, що Україні зараз потрібно думати, як диверсифікувати портфель і розвиватися в економіці. Проте водночас я досить серйозний прихильник індексу економічної свободи. У підготовлених до конференції інформаційно-аналітичних матеріалах, з якими ви можете ознайомитися, наголошено на показниках економічної свободи.

Щодо індексу глобальної конкурентоспроможності, я не впевнений, що це зараз найбільш новітній і результативний показник, але я також ставив би за мету поліпшення рівня цього індексу.

- Чи буде використано досвід відбудови Європи у 50-х роках за планом Маршалла, особливо у Німеччині? Які запобіжники використовуватимуть проти корупції у держапараті та впливу олігархів на напрями використання коштів програми?

Дмитро Ливч

Наша організація планує опублікувати велике дослідження, яке стосується міжнародного досвіду, там буде десь 15 кейсів з різних країн. Ми пропонуємо ці моделі до обговорення, вони також містяться в аналітичних документах до конференції, але ці документи, на жаль, не є офіційним потенційним планом уряду.

Що стосується другого питання, безперечно, зараз важливий момент – створення платформи, яка щодня проходить аудит компаній великої четвірки Deloitte і яка повністю підзвітна донорам. Можливо, варто застосовувати подібні моменти і до фонду, який буде створено до координаційної платформи. Поки що не знаємо, у нас немає достатньо деталей. До осені очікуємо конкретні підходи, яким чином це будуть реалізувати. Комбінація елементів успіху, а саме: перший – візія хорошого якісного плану, другий – інституційна спроможність, третій – фінансування. Кожен із цих трьох компонентів має бути максимально прозорим і максимально підзвітним, це дуже важливо, це один із принципів відновлення.

Наталія Мельник

Щодо досвіду, то його однозначно буде враховано, до того ж і урядом, і громадським сектором. Уже відбуваються консультації щодо конкретних проектів відбудови міст України. Консультації ведуться з містами, які найбільше постраждали під час Другої світової війни. Тут ми говоримо про практичні речі, і деякі країни беруть на себе шефство, відповідальність за відбудову певних регіонів в Україні. Буде багато чого враховано з того, що пережила Європа.

Щодо transparency, корупція – це один з основних складників конференції в Лугано. Цей складник нікуди не дінеться, бо в нас досі немає конкретних дієвих механізмів, які можна було б запустити у відповідь на цю загрозу. Хороша ідея в цьому напрямі – рухатися не спочатку гроші, а потім щось робимо, а поєднувати транші з конкретними речами, які ми втілюємо. Радше це буде реалізовано в програмі другої стадії, а не ті кошти, які нам потрібні нагально. Ми уже зараз дуже залежні від міжнародних допомог. Насправді дуже боляче визнавати, але ми повинні абсолютно свідомо орієнтуватися, що тут від нас залежить дуже багато. Потрібно не втратити цю міжнародну підтримку і не нашкодити собі в сенсі майбутніх перспектив. Відповідальність громадського сектору дуже велика, уряд не може сам себе повністю контролювати. У нас вже є досвід організацій, які можуть стежити, що відбувається і з державними коштами, і з міжнародними, які потрапляють у країну. Я цей досвід дуже суттєво врахувала б з огляду на високий рівень недовіри міжнародної спільноти щодо витрачання коштів. Цю недовіру, побоювання потрібно розвіювати всіма можливими силами.

- На вашу думку, чи достатньо в Україні професійного кадрового потенціалу, зокрема фахівців корпоративного управління?

Дмитро Ливч

Так, достатньо, і їхня кількість буде збільшуватися. В Україні є досить багато шкіл з корпоративного управління, хороших прикладів корпоративного управління і приватних компаній, і державних. Я думаю, що це точно не має бути проблемою.

- Які рішення пропонували партнери, щоб захистити гроші від розкрадання, імітації?

Дмитро Ливч

Це те, про що говорила Наталія. Зазвичай грантові і кредитні кошти йдуть під певні вимоги, які потрібно зробити для того, щоб кошти зайшли на рахунок і мали змогу бути використаними для реалізації ініціатив.

Наталія Мельник

Скоро ми побачимо більше конкретики, конкретних ідей і механізмів. Це питання відстежують, просто зараз трохи зарано говорити про щось конкретне.

- Зараз для нас важливіше отримати інвестиції. Як працювати з грантодавцями ми вже більш-менш розуміємо і маємо непоганий досвід. Чи є щось важливе, що ми маємо знати і враховувати під час співпраці саме з інвестором?

Дмитро Ливч

Верховенство права, страхування ризиків. Зараз для інвесторів найбільший фактор – це воєнний ризик. Цей ризик з нами від 2014 року, війна не почалася 24 лютого, вона почалася 2014 року. Україна залучала інвестиції в умовах воєнного ризику, але тепер цей ризик суттєво загострився. Тому потрібно за участі міжнародних партнерів, держави, експертів, громадянського суспільства і бізнесу придумати механізм, яким чином страхувати ці ризики. Тільки тоді ми зможемо конкурувати, до цього моменту, на жаль, ні.

Наталія Мельник

У цьому розділі ми говорили про важливість вступу України в НАТО, бо, будучи членом НАТО, інвестори в країні почуватимуться більш захищеними. Поки що така перспектива не видається реалістичною. Тому потрібно думати про альтернативні способи, двосторонні, тристоронні міжнародні угоди, які могли б забезпечити бодай якусь впевненість потенційного інвестора. Хтось може виступити гарантом, є різні механізми, які треба дуже ретельно вивчити, бо ми можемо залучати набагато більше капіталу, аніж ми це робили з 2014 року.

Додаткова загроза: навіть після завершення цієї фази війни ми в майбутньому можемо знов опинитися в схожій ситуації. З огляду на це ми можемо говорити про те, що Україна має стати сильною, успішною країною з реалізованим потенціалом саме завдяки збереженню національної безпеки. Тоді ми перебуватимемо в набагато кращій позиції себе захистити. Звичайно, це займе багато часу, але це додаткова мотивація для всіх нас. Ті люди, яких ми втратили, змогли повернутися назад тому, що відплив, який зараз відбувся, просто катастрофічний.

- Чи розглядають у рамках конференції умовний «план Б» у разі довготривалої війни (3–5 років) і чи є способи реанімування економіки у воєнних умовах, які можна запустити вже зараз?

Дмитро Ливч

На жаль, я не чув про таке обговорення в рамках конференції, але можу з певністю сказати, що сценарне моделювання і до конференції, і в момент конференції, і після конференції

триває, розглядають різні сценарії. Українська сторона та міжнародні партнери будуть долучатися.

Наталія Мельник

Якщо ми справді опинимося в ситуації активної довготривалої війни, то єдиний варіант – це перехід на економіку воєнного часу, це дуже суттєві зміни в економіці. У такому разі буде ще більша залежність від наших іноземних партнерів у сенсі фінансування тому, що наш дефіцит державного бюджету лише зростатиме. Це стосується найпотрібнішого, нагальних виплат, навіть зарплат нашим військовослужбовцям. Тобто ми ставатимемо дедалі більше і більше залежними від грошей іноземних платників податків, для нас це буде дуже складна ситуація.

- Чи передбачено АР Крим у сенсі відбудови, чи його окремо розглядають?

Дмитро Ливч

Принаймні в тих матеріалах, які готували до конференції, Крим розглядали як частину України. Ми не стоїмо на інакшому, Крим як і 2014 року був частиною України, так і зараз залишається нашою частиною.

- Чи зможе Україна реалізувати свій план Маршалла, чи це буде, як і раніше, добра презентація та відосики? Де можна ознайомитися з текстом програми відбудови України?

Дмитро Ливч

Ознайомитися з планом можна на сайті конференції Ukraine Recovery conference 2022 <https://www.urc2022.com>, а також на сайті <https://recovery.gov.ua>, де викладено всі програми.

Чи зможе Україна реалізувати свій план – залежить тільки від нас з вами. Я не говорив би, що це залежить від влади чи міжнародних партнерів, це залежить від кожного з нас і від роботи, яку ми на різних фронтах зробимо. Тільки ми як українці можемо вирішувати, яким чином план буде реалізовано.

Наталія Мельник

Абсолютно погоджуюся тому, що на програму треба дивитися не просто як на конкретний документ з 2000 сторінок. Операцію чи кампанія розбудови України – наша спільна справа, де ми всі є зацікавленими учасниками, оскільки від цього залежить наше майбутнє і майбутнє наших дітей. Тут нам не вийде так просто відмежуватися, тут треба впрягатися всім, бо попереду дуже багато роботи. Просто треба ділити між собою відповідальність за дуже конкретні речі і робити все, що ми можемо зробити, щоб ті цілі, які ми ставимо перед собою для економіки України, було досягнуто. Зараз занадто висока ціна бездіяльності.